

AHLAKÎ YOZLAŞMA İLE AKSİYOLOJİK (DEĞERSEL) VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

İBRAHİM ÇETİNTAŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmamızda ahlakî alanda görülen yozlaşmanın, insanın ürettiği diğer değersel alanlar üzerindeki etkisini araştırdık. Bu anlamda ahlakî algı ile genel aksiyolojik gelişim süreci arasında direkt bir ilişki olduğu görülmektedir. Akıl, irade veya vicdan gibi özsel insanî niteliklerle inşa edilmiş ahlakî yapıların etkin ve güçlü karakterler, bunların da aynı nitel keyfiyete sahip değerler ürettiği söylenebilir. Bu bağlamda Müslümanların, tarihin belli dönemlerinde güçlü ahlak yapılarıyla verimli, zengin ve belirleyici değerler üretmelerine karşın, zamanla bu alanda görülen yozlaşmaya paralel olarak değer üretme kapasitelerinin de zayıfladığı müşahade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değer Bilimi, Ahlak, Ahlaki Yozlaşma, Verimlilik, Değer

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICAL DEGENERATION AND AXIOLOGICAL PRODUCTIVITY

ABSTRACT

We researched into the effect of degeneration observed in the ethical field over other axiological ones produced by human. In this sense, It's seen a direct correlation between ethical perception and the general development process of axiology. It's said that the ethical structures constructed with the essential human qualities like mind, will or conscience produce effective and strong characters, and also those characters do values having the same qualitative natures. In this context, it can be said that although Muslims, with their strong ethical structures, produced efficient, rich and determinative values, in course of time, in parallel with the degeneration observed in ethical field, their capacity of producing values got weak, as well.

Keywords: Axiology, Ethics, Ethical Degeneration, Productivity, Value

Değer teorisi (value theory) ya da değer bilimi olarak da isimlendirilen “aksiyoloji”; etik, estetik ve epistemoloji gibi değersel alanların ne olduğu, oluşum süreçleri, sınırları ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde durmaktadır. Buna göre örneğin etik iyi/kötü, estetik güzel/çirkin ya da epistemoloji doğru/yanlış gibi değersel niteliklerin konusu olmaktadır. Değer biliminin konusu olan genel değersellik olgusu gerek Doğu, gerekse Batı’da yüzyıllar boyu insanların zihinleri ve pratik yaşamlarında önemli bir yere sahipken bu ilmi ilk olarak Kant, özellikle etik ve estetik nitelikler bağlamında analitik bir değerlendirmeye tabi tutar ve bunların birbirlerine karşı sınırlarını çizer. Ancak müstakil ilmî bir disiplin olarak aksiyoloji, ilk defa XX. yüzyılın başlarında Paul Lapie ve E. von Hartmann tarafından ele alınır. (Hart 1971: 29-30; Audi (edit.) 1999: 949; Arat 1996: 12-13).

Fark edilebileceği gibi burada ahlak ilmi, aksiyolojinin içerisinde, onun bir bölümü olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu iki alanı, bilhassa konumuzun tabiatı gereği ayırıştırarak ele almanın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Zira taşıdığı özel karakteristik itibarıyla ahlak ilmi, diğer değersel niteliklerden ayrı bir yere sahiptir. Çünkü

“Bütün fiillerin doğup büyüdüğü insan ruhuna, kendine özgü nitel karakteristiğini kazandıran temel faktör onun ahlaki algı veya anlayışıdır. Bu anlamda örneğin her insan tabip, mimar veya öğretmen değildir; ancak hangi işi yaparsa yapsın her insanın kendine özgü bir ahlaki anlayışı ve bunun ortaya çıkardığı özgün bir tutumu mevcuttur. Tabiatıyla ahlak olgusu diğer bütün nitelikler için ortak bir vasıf olmaktadır.” (Çetintaş 2014b: 114-115).

Muhtemelen bunlar arasındaki en temel fark, ahlakî fiillerin bir zorunluluk içermesine karşın, ahlakın dışındaki diğer aksiyolojik fiillerin ferdi tercihlere bağlı olarak ortaya çıkıyor oluşudur.

Ancak ahlak ile diğer fiiller arasında var olan bu umum-husus ilişkisinin özellikle ikincisinin aleyhine ciddi bir risk taşıdığı da göz ardı edilmemelidir. Zira Müslüman toplumların pek çoğunda bugün, kültürel olarak *değer* deyince, salt *ahlak* anlaşılmakta ve insanın varlıkla ilişkisi neticesi ortaya çıkan estetik, epistemolojik, teknik, mimari veya siyaset gibi, ahlak dışındaki diğer değersel alanlar bazen tümüyle, bazen de büyük ölçüde göz ardı edilebilmektedir. Hâlbuki insani varlık için ahlakla bitlikte diğer alanlar da önemli birer değer veya kıymet hükmündedir. Doğal olarak, değer kavramının salt ahlaka indirgenerek, orada eritilmesi, bir anlam daralmasına yol açmakta, bu da herhangi bir medeniyetin kurucu unsurları olan aksiyolojinin alanını daraltmaktadır. Bu itibarla her bir değersel niteliğin anlam, kapsam ve sınırlarının

belirgin şekilde çizilmesi gerektiğini kaydedelim.

Öte yandan genel anlamda değer kavramında ortaya çıkan anlam daralmasının bir benzeri, ahlakî alanda da görülmektedir. Buna göre, daha ziyade sosyo-kültürel olarak *ahlak* kavramıyla kastedilen veya anlaşılan hususun büyük ölçüde *namus* kavramı olduğu müşahede edilmektedir. Yoğunluklu olarak Müslüman toplumlarda ahlak kavramı, namus olgusuna indirgenmekte veya onunla eşitlenmektedir. Burada da mesele büyük ölçüde çarpıtılarak, erkeklerden ziyade kadınlar üzerinden bir okuma/değerlendirme yapılmaktadır. Bu anlamda örneğin, dinen *zina* sayılabilecek herhangi bir husus söz konusu olduğu zaman, tabir yerindeyse bütün hesap kadına kesilebilmekte, erkek ise bazı zihinlerde tümüyle, bazı zihinlerde ise büyük ölçüde bundan muaf tutulmakta, hatta yer yer taltif edildiği manzaralar ortaya çıkabilmektedir. İslâm'da bu kabil suçlara karşı uygulanacak müeyyidelerin cinsiyetlere göre farklılaştığını gösteren herhangi bir beyan olmamasına rağmen, pratikte böyle bir tablo ile karşı karşıya gelmemiz, din olgusunun kültür karşısında gerilediğini gösteren bir yozlaşma hali olarak değerlendirilebilir. Bu da ahlak olgusunun, *dinî ahlak* zemininden koparak, *kültürel ahlak* anlayışına kaymasına neden olmaktadır. Oysa ne ahlaki alanın mahiyeti namus kavramına indirgenecek kadar dar, ne de namus kavramı yalnızca kadınlara mahsus dinî bir yükümlülüktür.

Bir yandan, tümüyle insanın ruhsal karakteristiği veya zatını ihtiva eden ahlak anlayışı, namus kavramı yanında, güvenilirlik, çalışkanlık, sözünde durmak, adaletli olmak, emaneti ehline vermek, doğruyu temsil etmek gibi daha geniş ve çeşitli sahaları da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla ahlakî alan, bütün bu kavramlarla tekemmül etmekte, ahlakî bir şahsiyet de bu kavramların işaret ettiği fiilleşme ile somutlaşmaktadır. Diğer yandan da İslam dini, insanı önce, herhangi bir cinsiyet ayrımına tabi tutmaksızın insan olarak görmekte ve herhangi bir cürüm karşısında da her iki tarafa sorumluluk yüklerken adalet ilkesini esas almaktadır.

O halde değer kavramının salt ahlaka, ahlak kavramının ise yalnızca namusa münhasır kılındığı indirgemeci yaklaşım biçimlerinde, ne bu kavramlar ne de bunların işaret ettiği varlıksal alanlar bütüncül olarak anlaşılabilir. Tabiatıyla doğru olarak anlaşılmayan ya da problem haline gelmeyen bir alan üzerinde çalışma yapmak veya buraya yönelik çözümler üretmek de mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, genel varlık düzeyinde yaşadığımız gibi, değersel/ahlakî ontik alanı anlama veya kavrama çabamız da yüzeysel, dar ve daha

da önemlisi çarpık olduğu için verimsizlikle sonuçlanacaktır. Esasen hangi konuda olursa olsun, işin özünden sapmak, onu çarpıtmak, içini boşaltmak veya sınırlarını daraltmak, şimdi ele alacağımız yozlaşma kavramına denk düşmektedir.

Buna göre yozlaşma fiilinin kökü durumundaki *yoz* sözcüğü; “yoz toprak”, “yoz bitki” veya “yoz hayvan” örneklerinde olduğu gibi, doğada değişmeden kalarak işlenmemiş olan, kaba, adi, bayağı veya kısır anlamlarına gelmektedir ki bu da, varlığın teleolojik (amaçsal) hüviyetini kazanamamış veya ona ulaşamamış doğal hali olarak görülebilir. Aynı kökten gelen *yozlaşma* kavramı ise; soysuzlaşma, dejenere olma veya yabancılaşma gibi, insanın doğasındaki iyi/güzel niteliklerini sonradan yitirmesi veya manevi özelliklerinden uzaklaşması (*Türkçe Sözlük* 1998: II/1642; Poyraz 2015: 7-8) ya da ahlakî veya zihinsel olarak gerileme, bozulma ve kokuşma eğilimi (Baldwin (edit.) 1901: I/260) olarak nitelenmektedir. Yozlaşma kavramına hayli yakın, onun bir alt versiyonu mahiyetindeki *yabancılaşma* ise sosyo-psikolojik anlamda, kişinin kendisi, içinde yaşadığı toplum, doğa veya daha başka şeylere karşı hissettiği yabancılık duygusu olarak nitelenip, felsefî olarak ise şöyle tanımlanmaktadır:

“Şeylerin, nesnelerin bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önceleri ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunulan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti hissetme....Kişinin kendi benliğiyle ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumu, kişinin gerçek benliğiyle olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendinden kopma hali” (Cevizci 2000: 359).

Burada ortaya konulan tanımlarda yoz, yozluk, yozlaşma veya yabancılaşma kelimelerinin üç temel perspektifi vurguladığı görülmektedir. Bunlardan ilki; üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış veya fülleşmeye uğramamış, varlığın kuvve halindeki kaba gerçekliğidir. İkincisi, belirli bir ahlakî şekil almış ya da form kazanmış insanın bu hüviyetini kaybedip, ondan uzaklaşması veya bozulmaya uğramasıdır. Sonuncu perspektif ise, kişinin kendi özü veya benliğine olan yabancılaşmasıdır. Yani birinci halde; varlığın, olması gereken veya murat edilen ereksel (amaçsal) ideal aksiyolojik hüviyetini/karakterini kazanamaması, ikinci halde, insanın kazanmış olduğu ahlakî idealden uzaklaşması, üçüncüde ise, elde edilmiş olan özgün benliği kaybetme veya ona yabancılaşma durumu kastedilmektedir. Öyleyse her üç durumda da ideal olan veya en azından olması gereken durum veya şey(ler)den uzaklaşma, bir yozlaşma biçimi olarak değerlendirilmektedir. Tabiatıyla, insanın;

yaratılmış olduğu teleolojik karakterine uygunluk içerisinde fülleşmemiş olması, kazanmış olduğu iyi/güzel huyları yitirmesi ve ontolojik öz veya benliğine yabancılaşması, yozlaşma veya yozluk halinin muhtelif görünüşleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam kültür tarihinde tecrübe edilen genel olarak ahlak, aksiyoloji ilişkisi veya birinci alandaki yozlaşmanın ikincisi üzerindeki verimliliği nasıl etkilediği gibi hususları bu perspektif üzerinden okuyacak olursak Müslümanların, Kur'an ve Hadislerle temellendirilmiş güzel bir ahlak sistemlerinin olduğu, bunun üzerinde estetikten mimariye, epistemolojiden tekniğe kadar oldukça geniş bir alanda güçlü bir medeniyet kurmuş oldukları ve hatta bununla insanlığa büyük katkılar sağladıkları tarihi olarak sabittir. Ancak ne oldu da bu verimli, etkin ve güçlü yapı tarihsel süreç içerisinde peyderpey tebarüz eden ve giderek daha görünür halde insanî fiillerin bütün renklerine yansıyan genel bir aksiyolojik (değersel) gerilemeye dönüştü? Veya Müslümanlar tarihin belli dönemlerinde yüksek değerler üretmelerine karşın, geri kalan dönemlerde bunu niçin sürdüremediler?

İşte burada temel problem, zamanla ortaya çıkan bu gerileme, bozulma ve kopuşun neden veya nedenleridir. Bunun temelini kültür, siyaset, mezhepsel kaygılar veya dinin anlaşılma biçimi gibi pek çok etkene dayandırabiliriz ki, bunlardan her birinin bu gerilemede kendine göre oransal bir payından söz edilebilir. Ancak kanaatimiz odur ki, bu bozulmanın asıl nedeni, saydığımız bu faktörlerin de büyük rol oynadığı, Müslüman'ın ruhsal bünyesinde zamanla ortaya çıkan ahlaki değişim olgusu ve bunun, insanın genel aksiyolojik niteliği üzerindeki yansımalarıdır. Zira, "*Her medeniyet, ahlak anlayışına*" (Poyraz 2015: 197-198). dayanır ve İslam medeniyetindeki zayıflamayı da, ahlaki alanda görülen yozlaşma olgusuna atfetmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

İnsanın ruhsal formasyonu olarak değerlendirebileceğimiz ahlak olgusu böyle bir işlev ve güce sahiptir. Zira bütün işlevselliğiyle birlikte düşünüldüğü zaman ruhu inşa eden ahlak, H. Bayram Veli'nin, "İnsan, zatını fiillerinde seyredir." (Macit 2011: 482) dediği gibi, onun tabiatı, karakteri, yaratılışı veya seciyesidir (Akseki trz: 28). Bu nedenle ahlaki alanda görülecek muhtemel bir değişim olgusu, olumlu veya olumsuz anlamda olmak üzere insanın her türlü edimselliğini etkileyecektir. Doğal olarak insan, ahlakın dışında ortaya koyduğu ilmi, sanatsal, sosyolojik veya kültürel alanlara ait diğer aksiyolojik fiillerini sahip olduğu ahlaki yapıya bağlı olarak ifa edecektir. Bu

nedenle, ahlakın kendine özgü karakteriyle bu yapı üzerinde tezahür eden fiillerin niteliği arasında direkt bir ilişkiden söz edilebilir. O halde, insan tabiatıyla uyum içinde olan güçlü ve işlevsel ahlak sistemleri, teorik ve pratik alanlarda etkin ve verimli fiillerin ortaya çıkmasını mümkün kılarken, insani varlığın zayıflatıldığı ahlaki yapılar üzerinden belirleyici, özgün fiillerin ortaya çıkması güçleşecektir. Tabiatıyla, bir anlamda ahlaki yozlaşma demek, sanat, teknik, siyaset veya kültürel tüm değerler alanlarında bir yabancılaşma veya zayıflama anlamına gelecektir.

“Bu anlamda eğer kişi sağlıklı bir ahlak anlayışına sahipse bu, onun genel aksiyolojik kapasitesini daha rasyonel ve verimli kullanmasına, aksi durumda ise ilgili kişinin değerler olarak zayıflamasına veya tümüyle yok oluşuna yol açabilecektir. Binaenaleyh ahlaki niteliğin gücüyle, insanın değerler üretme kapasitesi arasında doğru bir ilişki göze çarpmaktadır.” (Çetintaş 2014: 114-115).

Bu bağlamda Hz. Peygamberden, “Cibrîl Hadîsi” olarak nakledilen ve “itikad, ibadet ve ahlak” olarak İslam düşünce geleneğinde de önemli bir yer tutan rivayet de, aksiyolojik zayıflamanın nedeninin en azından nereye veya hangi alana dayandığını görmemiz açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu rivayete göre; Hz. Peygamber ile Cebrâil arasında iman, İslâm ve ihsan kavramlarının ne olduğu hususunda bir muhavere yürütülür. Hadiste geçen ilk iki konu sırasıyla, rubûbiyyet ve ubûdiyyet alanıyla ilgilidir. Ancak son konu direkt olarak ahlâkî alana münhasır olup, ilgili hadîste, ahlâk anlamına gelen “ihsan” (Koç 2009: 51-52) kavramı; “Allah’ı görüyormuş gibi kullukta bulunmandır. Sen onu görmüyorsan da, o seni görür.” (Buhari, İman, 1) şeklinde tanımlanmaktadır.

Burada ihsan kavramının ifadesi olan “Allah’ı görüyormuşçasına kullukta bulunmak” nitelemesi, fiillerin gözetim veya denetim makamının kim veya neresi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Rengi ve şekli ne olursa olsun burada, insanın fiilleşme sürecinde uyması gereken ölçü veya kriterin ne olması gerektiğine işaret edilmektedir.

Bu anlamda, İslam’ın inanç ve ibadetlerle ilgili alanlarının da, insanın ruhsal formasyonunda ve buraya bağlı ortaya çıkan fiillerinin nitel karakterinin oluşumunda etkin rol oynadığı göz ardı edilemez. Özellikle insanın fiilleşme sürecinde iradenin oynadığı rol bağlamında itikadi kelimelerin yeri önemlidir (Saruhan 2014: 61-63). Ancak bir bütün olarak insan ruhunu oluşturan ve kendine özgü renk ve şeklini kazandıran temel alanın ahlak olduğu unutulmamalıdır (Çetintaş 2014a: 90). Bu anlamda İslâm’ın

ilk zamanlarında ahlaki fillerin inşasında temel motivasyon kaynağı, “Allah görüyormuşçasına...” iken, yukarıda işaret ettiğimiz kimi nedenlerle bu paradigma zamanla kırılır ve bunun yerini, “İnsanlar/toplum görüyormuşçasına...” şeklinde nitelenebilecek bambaşka bir mantalite alır. Eskiden olduğu gibi Müslüman bireyin ahlaklaşma sürecinde temel motivasyon kaynağı artık, Allah’ın görüsü değil, insan, toplum, mezhepsel tutumlar veya çarpıtılmış dinî/ahlakî algıların iradesi olacaktır. İçeriden dışarıya doğru gerçekleşen ahlakî inşa süreci, yeni dönemlerde tersine dönerek, dışarıdan içeriye doğru, kişiye rağmen kişiyi oluşturan/kuran bir anlayışa evrilecektir. Belirli dönemlerden sonra insan, kendi fiilinin faili olma yerine, “taşıyıcı annelik” gibi başka faktörlerin iradî tasallutu altına girerek, zayıflayacaktır. Hiç kuşku yok ki, ahlakî alanda başlayıp oradan, genel aksiyolojik sürecin gidişatına sirayet eden bu köklü değişiklik tam bir yozlaşma haline işaret etmektedir. Bu tablo bize, İslam dünyasında aksiyolojik yozluğa yol açan en önemli nedenin ahlaki alanda ortaya çıkan yozlaşma olgusu olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle ahlaki öz veya idealden uzaklaşmayla kendini dışı vuran yozlaşma halinin, ancak varlıksal öze ulaşmakla mümkün hale gelebilecek aksiyolojik verimliliği zayıflattığı söylenebilir.

Öte yandan İslam düşünce geleneğinde zaman içerisinde felsefe veya akla verilen önemin azalması da, yine ahlaki yozlaşma yoluyla aksiyolojik verimliliği olumsuz yönde etkileyen bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda örneğin Fârâbî’ye göre teorik akıl; epistemik olarak doğru ile yanlış, pratik akıl ise etik olarak, iyi ile kötüyü ayırt eden bir melekedir. Filozof, akıl kavramını muhtelif açılardan değerlendirirken halk için “akıllı” kimsenin; iyiyi tercih etme ya da kötülüklerden sakınma hususunda, iyi düşünen kimsenin kastedildiğini ileri sürerek şunları söyler:

“Gerçekte iyi olanı yapmak ve kötü olandan sakınılması gerektiğini ortaya koymak üzere iyi düşünmek, akletmek demektir. “Akıllı” derken bütünüyle halkın kanaati “düşünen ve akleden” anlamında toplanmıştır. Aristo’ya göre de “düşünen ve akleden”in anlamı yaratılıştan faziletli olup, başka bir sebeple değil, fazilet olduğu için faziletli işleri ortaya çıkarmada parlak zekaya sahip olan demektir.” (Fârâbî 2003: 127-128; Tusi 2007: 17)

Tabiatıyla, pratik yönüyle de olsa, aklın güç ve işlevinde ortaya çıkan herhangi bir zafiyet halinin, akıllı fiil anlamına gelebilecek faziletli/iyi iş ve davranışları da menfi yönde etkilemesi kaçınılmaz olacaktır.

Ayrıca aklın işlevinin; doğru/yanlış, iyi/kötü ve hatta güzel/çirkin gibi aksiyolojik niteliklerin tespiti olduğu düşünülürse, felsefe veya aklın zayıflaması

yönünde ortaya çıkan menfi bir durum, bu tespit edilen şeyi gerçekleştirmek üzere fiilleşerek, hamle yapması gereken iradeyi de etkileyecektir. Zira istenilen doğruları bulmaya yönelik olarak ortaya çıkan aklın işlevindeki bir zayıflık hali, bunun fiilen gerçekleştirilmesini ifade eden irade gücünü de zayıflatacaktır. Aklın işlevsellikten uzak olması, iradenin de fiiliyattan uzaklaşması anlamına gelecektir. Dolayısıyla akıl ile ahlak arasında yakın bir ilişki göze çapmaktadır. Tabiatıyla aklın zayıflaması, iradeyi, iradenin zayıflaması, ahlakın niteliğini, o da aksiyolojik verimliliği etkileyecektir.

Bu anlamda özellikle Gazâlî'den sonra peyderpey felsefi ilimlerdeki gerilemenin, akıl ve iradeye bağlı ortaya çıkan olguların nitel karakterini de zayıflattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Buna göre belirli dönemlerden itibaren İslam kültüründe ortaya konulan eserlerin özgünlük veya orijinallik vasfının zayıflayarak, daha önce üretilenleri yeniden ele alma veya var olanı tekrar etme gibi geçmişe dönük aşırı bir bağımlılık havasına büründüğü görülür. Bunun karşılığı aklın işlevselliğindeki daralma veya zayıflama hali epistemik alanda bir şerh veya haşiye geleneğinin oluşmasına yol açtığı gibi, iradî alandaki yozlaşma hali ise, benzer şekilde geçmişte tekrar eden tekdüze, muti ve aşırı bağımlı fiiller olarak kendini dışa vuracaktır. Binaenaleyh, akli alandaki daralma veya zayıflamanın epistemolojik alanı, iradi alanda ortaya çıkan olumsuzlukların ise ahlakî alanı vurduğu görülecektir. (Çetintaş 2014a: 107-108).

İster kültür, siyaset veya mezhepsel kaygılarla doğrudan, ister akıl ve iradenin zayıflaması yoluyla ya da isterse bunların dışında başka bir nedenle gerçekleşmiş olsun, ahlaki yozlaşmanın insani varlığın ürettiği bütün fiillerin nitel karakterini olumsuz yönde etkilediği yadsınamaz. Tarihi süreç içerisinde Müslümanların tesis ettikleri güçlü ahlak sistemleriyle, zengin, verimli ve belirleyici değerler üretmelerine karşın zamanla, İslam'ın ortaya koyduğu özgün ahlak anlayışı üzerinde meydana gelen yozlaşma veya sapmaların Müslüman bireyin aksiyolojik karakterini de zayıflattığı söylenebilir. Dolayısıyla ahlakî yozlaşma ile aksiyolojik yozluk ya da verimsizlik arasındaki bu varoluşsal ilişkiden Müslümanların da kendi paylarına düşeni fazlasıyla aldıklarını söylemek mümkün görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Akseki, Ahmet Hamdi (trz.), *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*, Sad., Ali Arslan Aydın, Nur Yayınları, Ankara.
- Arat, Necla (1996), *Etik ve Estetik Değerler*, Telos Yayınları, Ankara.
- Cevizci, Ahmet (2000), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul. *the Cambridge Dictionary of Philosophy* (1999), Edit.: Robert Audi, Cambridge University Press, 1999.
- Çetintaş, İbrahim (2014b), *İslam Düşüncesinde Değerler Metafiziği*, Elis Yayınları, Ankara.
- (2014a) "İslam Medeniyetinin Kırılan Dinamiği: Ahlak", *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 23.
- Dictionary of Philosophy and Psychology* (1901), I-III, Edit.: James Mark Baldwin, The Macmillan Company, New York.
- Fârâbî (2003), *Aklın Anlamları (Risale fi meâni'l-akl)*, çev.: Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Hart, Samuel L. (1971), "Axiology--Theory of Values", *Philosophy and Phenomenological Research, International Phenomenological Society* 1971, cilt: XXXII (29-41).
- Koç, Turan (2009), *İslâm Estetiği*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Macit, Nadim (2011), *Türk Milliyetçiliği Kültürel Akıl İçtihat ve Siyaset*, Berikan Yayınları, Ankara.
- Poyraz, Hakan (20015), *Ahlak Felsefesi Yazılan*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Saruhan, Müfit Selim (2014), "İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi", *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, sayı: 28, (53-66).
- Tusî, Nasîruddin (2007), *Ahlâk-ı Nâsırî*, çev.: Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (1988), TDK, Türk Tarih Kurumu Basımevi, I-II, Ankara.